

מדרש פרושים – "קלויז הגר"א" בצפת

בסוף המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19 החל גל עלייה גדול לארץ-ישראל, עלייה שיצרה את "היישוב הישן". אחת הקהילות המרכזיות ביישוב-הישן, זו שגם הקימה מחדש את הקהילה האשכנזית בירושלים, היתה קהילת ה"פרושים", ועד היום רבים מבני היישוב-הישן משייכים עצמם עדיין לקהילה זו. הקהילה הוקמה בצפת בשנת תקס"ט (1809) בהנהגתו של רבי מנחם מנדל משקלוב, הנחשב אחד מגדולי תלמידיו של הגר"א [הגאון רבי אליהו] מוילנה, שעלה כשנה קודם לכן משקלוב שברוסיה הלבנה¹. הגר"א היה דמות המופת של הקהילה, כשלאורך עשרות השנים הראשונות לקיומה של הקהילה, ראשי הקהילה וחשוביה היו ברובם הגדול מתלמידיו, תלמידי תלמידיו או מרואי פניו, חלקם נמנו אף על תלמידיו המובהקים ביותר כרמ"מ הנזכר.

הקהילה נודעה בשם קהילת ה"פרושים", עם זאת באגרת הפומבית הראשונה של הקהילה, אגרת שהיוותה למעשה "אגרת יסוד" של הקהילה, אשר נשלחה על ידם מצפת באמצע שנת תק"ע (1810) ופורסמה בהעתקים רבים בקהילות אירופה, אין עדיין אזכור לכינוי "פרושים". האזכור הראשון הנמצא בידינו לכינוי זה, נמצא בפנקס בית-הדין הספרדי בצפת משנת תקע"א (1811)². לאחר-מכן אנו מוצאים כינוי זה בשימוש כהבחנה בין קהילה זו לבין הקהילה האשכנזית-חסידיית בארץ-ישראל בהסכם הפשרה שנחתם ביניהן בשנת תקע"ח (1818)³. הכינוי נזכר במקורות בני הזמן גם ככינוי מגדיר לאנשים פרטיים מהקהילה⁴. להבנת, מקורו של שם זה ומשמעותו לא קיבל עד כה הסבר מספק. ברצוני להציע מחדש הסבר לשם "פרושים", הסבר שעיקרו הוצע בידי אחרים כבר בעבר, עתה אחדד ואבסס את ההסבר על-פי מקורות שונים.

*

* תודתי נתונה לפרופ' עמנואל אטקס, שעבר על המאמר והעיר את הערותיו המחכימות והמועילות.

¹ א"ל פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ג, עמ' 138-139.

² י"מ טולידאנו, ירושלים ה' תשט"ו, עמ' רלד, ר' להלן.

³ ציטוט מהסכם הפשרה: "הוסכם בין הכולל דשני עה"ק ירושלים וצפת ת"ו, הנקראים באה"ק בשם 'קהל פרושים', הלומדים ומתפללים בבהמ"ד הנקרא ע"ש הגאון האמיתי החסיד רשכבה"ג מוהר"ר אליהו זצוק"ל מוילנא [...] לבין כולל החסידים" (ר' א' מורגנשטרן, השיבה לירושלים, עמ' 395, הע' 137).

⁴ כך לדוגמה באזכור משנת תקע"ד (1814), ר' נתן נתן ב"ר סעדיה, שאביו היה מראשי הקהילה ואף הוא עצמו מאוחר יותר, מכונה בפנקס בית-הדין בצפת: "ר' נתן אשכנזי פרוש בהרב כמו"ה סעדיא ז"ל" (י"מ טולידאנו, ירושלים ה' תשט"ו, עמ' רנד).

הסבר שהציעו מספר כותבים וחוקרים, הוא ש"פרושים" מלשון 'פרישה' – בעקבות פרישתם של בני הקהילה מהקהילה האשכנזית החסידית בא"י. על-פי הסבר זה, "פרושים" אינו אלא כינוי מקביל לכינוי בו כונו הם ואחיהם באירופה – "מתנגדים", על שם התנגדותם לתנועת החסידות.⁵

הסבר נוסף, גם הוא בהקשר של התנגדות בני הקהילה לתנועת החסידות, הוא שהכינוי "פרושים" נתהווה כדי ליצור הקבלה ל"פרושים" מתקופת בית-שני, כהנגדה לחסידים ה"צדוקים".

"ותלמידי הגר"א זיע"א שעלו אחריהם [החסידים] לשבת בעה"ק הנז' [צפת], ונפרשו מעדת החסידים והיו לקהל לבדם, קראו את עצמם בשם פרושים, על שם שדרכם בדרך התורה והמצוה היתה ועוד היום בדרך הפרושים שהיו בזמן בית שני".⁶

הסבר אחר שהוצע, הוא 'פרישות' במובן של סגפנות – בטענה שדגלו בהנהגה של מנהגי פרישות וסגפנות.⁷ מורגנשטרן דחה הסבר שכזה ובצדק, בטענה "שלא הייתה לפרושים כל אידאולוגיה סגפנית או בחירה מודעת של הסתפקות במועט. כך גם מוסברת העובדה שלא מצאנו ולו מקור אחד המצביע על חיי פרישות וסגפנות אצל ה'פרושים' כמאפיין קבוצתי".⁸

הסבר נוסף בכיוון דומה, הוא שהפרישות התבטאה בעצם העלייה לגור לא"י בתנאי מחייה קשים. כך יוסף יושע ריבלין: "כי בימים ההם כל הפרושים מחו"ל לשבת באה"ק [בארץ הקודש], בעוד כל שעריה שוממים ודרכיה אבלות ואין ישוב ואין מעמד – פרש גם מתענוגי עוה"ז [עולם הזה]. ע"כ [על כן] קראו שמם 'פרושים' עד היום הזה".⁹

הצעה אחרת שהועלתה היא שכיוון שראשי הקהילה, כמו רבי מנחם מנדל משקלוב, נהגו במנהגי פרישות כונו כלל בני הקהילה כך על שמם.¹⁰

ובדומה "ויקראו בשם 'פרושים' יען כי המייסד הראשון לישוב האשכנזים היה הרב הגאון וכו' ר' מנחם מענדיל זצ"ל משקלאב תלמיד ר' הגר"א ז"ל והוא נקרא בפי כל ר' מענדיל 'פרוש' ובעבור זה נקראת כל העדה על שמו בשם 'פרושים' עד היום הזה".¹¹

⁵ לונץ, ירושלים א', עמ' 61; ריישר, שערי ירושלים, עמ' יח; ב"צ גת, הישוב היהודי, עמ' 27-28; מורגנשטרן, השיבה לירושלים, עמ' 36-38.

יצוין שרבי ישראל משקלוב, מכנה פעם אף את ה'מתנגדים' שבאירופה בכינוי 'פרושים': "כי כמו שהמדינות ליטא ורייסין וזאמוט, אינם לוקחים חסידים רק משלהם, ואנחנו לוקחים מאחינו אנשים פרושים כמונו" (אמת מארץ תצמח' – פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ג, עמ' 147).

⁶ יחיאל ברי"ל, "על דבר ישוב א"י", הלבנון, כ"ח תשרי תרל"ו, עמ' 82.

⁷ מורגנשטרן מציג את אטקס (ליטא בירושלים, עמ' 113-114) כמייצג הסבר זה, אבל להבנתי לא הבין מורגנשטרן את הסברו של אטקס, ראה להלן.

⁸ מורגנשטרן, השיבה לירושלים, עמ' 37.

⁹ הצבי, תרמ"ו גליון מה, עמ' קפא.

¹⁰ יעקב גולדמן, האסיף, א (תרמ"ה), סדר ב', עמ' 123, הערה ה; חבצלת ב', גל' 36; אטקס, ליטא בירושלים, עמ' 114.

¹¹ עברי אנכי, ט' מרחשון תרל"ז, עמ' לז.

*

להבנת, "פרושים" אינו אלא כינוי למי ש'תורתו אומנותו' – למי שפרשו מ"הבלי העולם הזה" ועיסוק במלאכה ועושים תורתם קבע. כלומר, לא פרישות של סגפנות גופנית (אף שייתכן שיחיד סגולה נהגו כך), אלא פרישות לשם לימוד תורה בלבד.

הסבר זה הוצע כבר בידי עמנואל אטקס: "בעלותם לארץ-ישראל בשנים 1808-1809 ביקשו תלמידי הגר"א וההולכים לאורו להגשים בצוותא את האידיאל של לימוד תורה מתוך פרישות מעסקי העולם הזה. בכך גם טמון ההסבר לכינוי 'פרושים', שבו נתכנו העולים האלה"¹².

עם ההחלטה להקמת קהילה עצמאית, בראשותו של רבי מנחם מנדל משקלוב, נפרדת מזו החסידית, הוחלט להקים בית מדרש על שמו של הגר"א. ממקורות בני הזמן אנו יודעים כי בית מדרש זה נקרא בשם "מדרש פרושים", שם זה הפך להיות שמה של הקהילה "קהילה קדושה מדרש פרושים". כלל בני הקהילה כונו "פרושים" בהיותם, בחלקם הגדול, אכן "פרושים" – יושבי בית-המדרש. "מדרש פרושים" זה נועד להבנת, להיות בבואה של בית-המדרש הווילנאי – "קלויז הגר"א", שכמה וכמה מראשי העולים היו חברים בה בוילנה. היוזמה להקמת בית-מדרש אליטיסטי שכזה כבר בשלב ההחלטה על ייסוד הקהילה, טרם הקמת בית-כנסת ובית-מדרש קהילתיים כלשהם, נועד להעמיד את לימוד התורה כאידאל העומד בראש, כמאפיין המרכזי של הקהילה החדשה.

האזכור הראשון לכינוי "פרושים" כאמור, הוא בפנקס ביה"ד הספרדי בצפת, בסביבות חודש טבת תקע"א (1811), ובו התייחסות ל"מדרש פרושים" – בית המדרש הפרושי: "ונרצה אותו על ענין **מדרש הפרושים** להניח רשות שיפתחו חלונות על הגג שלו"¹³.

אזכור נוסף ל"מדרש פרושים" ככינוי לביהמ"ד הפרושי עצמו, נמצא בטיוטה לאגרת שכתב סופר ביה"ד הספרדי בצפת, רבי חיים עמרם, מעט לאחר מכן, כשביקש להיות מיושבי בית-המדרש ולקבל תמיכה כשאר היושבים בו. המכתב יועד לרבי חיים מוולוז'ין – תלמידו הגדול של הגר"א שעמד בראש מערך התמיכה ב"כולל הפרושים" באירופה, כדי לקבל את אישורו: "הנה חשקה נפשי להסתופף בבית תלמודם **מדרש פרושים** [...] ישיתו לבב להעמידני על נכון ולהעניקני עיקרי צדקתם מידי שנה בשנה"¹⁴.

שמו של בית המדרש הפך גם לשמה של הקהילה הפרושית בצפת. כך אנו מוצאים על גבי פרוכת שהיתה שייכת לביהמ"ד (משנת תק"פ 1820 לערך), אשר נתרמה בידי תורם ספרדי, עליה נכתב: "זה פרוכת המסך, דלתי היכל ייסך **בק"ק מדרש פרושים הי"ו**"¹⁵.

¹² ע' אטקס, ליטא בירושלים, עמ' 113-114, ובדומה ע' אטקס, הציונות המשיחית של הגאון מוילנה – המצאתה של מסורת, עמ' 42. ור' ג' פוזיילוב, חכמיהם של ארבע ערי הקדש, ב, תשס"ב, עמ' 242, הע' 41.

¹³ י"מ טולידאנו, ירושלים ה' תשט"ו, עמ' רלד.

¹⁴ י"מ טולידאנו, אוצר גזרים, מוסד הרב קוק, ירושלים תש"כ, עמ' 122.

¹⁵ פ' גרייבסקי, זכרון לחובבים הראשונים, ו, י-ם תרפ"ח, עמ' 37.

כך גם בחותם שהיה שייך לקהילה (נעשה בו שימוש באגרת משנת תקפ"ג 1823), נכתב "ת' פתוחי חותם קודש מאשכנזים מדרש פרושים ה"ו", במעגל הפנימי נכתב "ת' דבי אלי' רב' פה עה"ק צפת תובב"א"¹⁶. בנוסח חותם זה יש הקשר ברור בין המונח "מדרש פרושים" לזה שביהמ"ד הוקם על שמו של הגר"א "תנא דבי אליהו רבא"¹⁷.

כאמור, כבר בשלב ההחלטה על הקמת קהילה עצמאית חדשה בא"י עבור ה'מתנגדים' מבית מדרשו של הגר"א בראשותו של רבי מנחם מנדל, הוחלט על הקמתו של בית-המדרש. כפי שכתב מאוחר יותר רבי ישראל משקלוב בזכרונותיו:

"מה ארבה לספר אם לא יכילו כמה יריעות מה שהיה לנו ביגיעת הגאון דוולאזין [רבי חיים מוולוז'ין] ובחכמתו המרובה וצדקתו הנפלאה, ועזרת הרוזנים הצדיקים הנ"ל. עד שהעלנו לכונן ישוב חדש בפני עצמו להרב מוהר"מ [רבי מנחם מנדל] ז"ל, שנשלח אליו עוד מאנשי תלמידי רבנו הגאון החסיד נ"ע, וליסד ביהמ"ד פה עיה"ק על שם קדש הקדשים מרן הגאון נ"ע"¹⁸.

הקמת בית-המדרש על שמו של רבם הגדול של מייסדי הקהילה – הגר"א, לא היה רק לזכרו אלא 'הליכה בדרכיו', בהקמת בית-מדרש שיפעל במתכונת דומה לזה שהוא עצמו הקים בוילנה שיושביו כונו "פרושים"¹⁹, ובלשונו של רבי מרדכי בנט מניקלשבורג "בית המדרש לפרושים"²⁰, בית-מדרש שבניו ותלמידיו של הגר"א עמלו כדי להחזיקו ולהמשיכו לאחר פטירתו.²¹

בולט בהם היה רבי סעדיה, שהיה ממייסדי וממנהיגי קהילה ה"פרושים" לאחר עלייתו לצפת בקיץ תקס"ט (1809), שניהל את בית-המדרש בוילנה בשנים האחרונות לחיי הגר"א²² ואף לאחר מכן עד לניסן

¹⁶ א' מורגנשטרן, בשליחות ירושלים, עמ' 94, 96.

¹⁷ אזכורים דומים ישנם באגרת ששלח הכולל עם השד"ר בצלאל הכהן משנת תקפ"ח (1828): "אנחנו הממונים ומשגיחים דכולל ק"ק מדרש פרושים ה"ו דפעה"ק צפת תו", וכן שם בחתימת רבי ישראל משקלוב: "ישראל במוהר"ר ש'זה"ה מק"ק מדרש פרושים ה"ו בעל ס' תקלין חדתי" (ש"ד רוזנטל, אדרת אליהו – ספר זכרון, ירושלים תשנ"א, "פנקס משמיע שלום, צפת תקפ"ח, עמ' רס"ו).

כך גם מאוחר יותר, בפתיחה לפרסום של אגרת רבי ישראל משקלוב לעשרת השבטים: "הרב הגאון המאור הגדול החתם המובהק בנגלה ובנסתר מוהר"ר ישראל נר"ו [...] ממונה ומשגיח דק"ק אשכנזים הנקרא מדרש פרושים ה"ו שבעה"ק צפת תובב"א" (קבץ על יד, שנה רביעית תרמ"ח, עמ' 52). לשון זה מופיע כבר באגרת עצמה בלשונו של ר"י עצמו: "ובחסד אל כל הימים, זכינו ליסוד מוסד, בתי כנסיות ובתי מדרשות קבועים לתורה ועבודה, פה עיר קדשינו, כנסת הגדולה, ישיבות חשובות מתלמידי חכמים ורבנים גדולים אשכנזים ה"ו, העומדים על התורה ועבודה, ק"ק מדרש פרושים ה"ו, בבית המדרש הגדול אשר הוקם על שם הרב הגאון האמתי, רבן של כל בני הגולה, רבינו אליהו החסיד מוילנא זצוק"ל, הא בגרסא ובצלוחתא". כך גם בקינתו של ר"י משקלוב על הרוגי הרעש בצפת בתקצ"ז (1837): "ברוך פודה ומציל יתר הפליטה כוללנו ק"ק מדרש פרושים ה"ו".

¹⁸ א"ל פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ג, עמ' 139.

¹⁹ ה"נ מגיד, עיר ווילנא, וילנא תר"ס, עמ' 211 הע' 1.

²⁰ בהסכמתו לפירושו של הגר"א "אליהו רבא" (עלויות אליהו, הסכמות והקדמות, עמ' ריד). הכינוי "בית מדרש לפרושים" היה כינוי מצוי לבתי מדרש דומים בקהילות אירופה.

²¹ ד' אליאד, הגאון ב, עמ' 807-810.

²² ד' אליאד, הגאון ב, עמ' 805.

תקס"ב (1802) – אז כבר היה בכוונתו לעלות לא"י²³. לאחר עלייתו, לימד את השיעור המרכזי בגמרא ב"מדרש פרושים" בצפת²⁴.

באגרת הפומבית הראשונה של הקהילה משנת תק"ע (1810) הנזכרת, זמן קצר לאחר הקמת הקהילה ובית-המדרש, בו הם קוראים ליהודי אירופה שיעמדו לעזרתם להעמדת הקהילה על תילה ולהחזקתה, הם שמים דגש מיוחד על האידאל של לימוד-התורה ועל כך שבית-המדרש שהקימו הוא גאוותה של ארץ-ישראל עצמה ועל כך שהמאפיין המרכזי של הקהילה היא שבניה לומדי תורה אשר 'תורתם אומנותם': "עתה ברוך המקום המרחם על הארץ, ופקד אותי בקיבוץ בנים אשר לכל דבר שבקדושה מזומנים, מסרו נפשם עבורי ובי הם חונים, המה המתאספים להרים קרנה של תורה [...] לחבר ד"א [ד' אמות] של הלכה ברורה בארבע אמות של ארץ הקדושה וטהורה. כעת המה יותר מארבעים בעלי בתים, ולהון טפלא ונשיא. האנשים אנשי חיל, חילא לאוריתא, פעלי תדירא באורייתא, בעלי תורה, בעלי יראה, בעלי מדות עוסקים בתורה, אבע"א [אי בעית אימא] קרא אבע"א סברא, במתיבתא דילן. ונקרא בשם רב הגולה מרן הגאון אמיתי רבינו אליהו החסיד נ"ע [נרו עולם] מווילנא, לומדים בחבורה חדא, גמרא בעיונא ופולפולא, אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, הלכות ש"ע [שולחן ערוך] עם ביאורי מרן הגאון נ"ע מבררים כשמלא. ביומי דכלה מתעטפין בטלית ותפילין הכול יומא, אשרי עין ראיתה כל אלה. התורה חוזרת לאכסניא שלה, דמתיבתא רבתא וטבתא כדן, לא הוי בארעא דישראל מיומין סגיאין"²⁵. בהמשך הם מציינים: "גם האנשים ממתיבתא דילן כל מגמתם השגת השלמות, כל תקותם טהרת העבודה ותכליתה, כל תוחלתם שקידת התורה ויגיעתה, והיה להם הלילה למשמר משמרת התורה, והיום למלאכה – מלאכת שמים, בזריזות בלי עצלותם"²⁶.

רבה הראשון של הקהילה – רבי חיים ב"ר טוביה מפאקראי, שמכתב משלו צורף לאגרת הנזכרת, כותב בו על בעיות הפרנסה בהן נתקלו אנשי הקהילה לאחר עלייתם ועל כך שרוב בני הקהילה עלו כדי להיות מיושבי בית-המדרש: "כאן המנהג שהנשים אינם יושבות בחנויות, ואנשינו הבאים לאה"ק ע"פ רוב ביאתם לקנות שלימות ולהיות מתופשי בהמ"ד [בית המדרש] לישב על התורה ועל העבודה ובאים בידים ריקניות"²⁷.

מדברי רבי חיים עולה, שאורח החיים שרוב העולים בני הקהילה תכננו לממש בא"י, היה מודל בו הגברים יושבים על תלמודם בבית-המדרש בעוד נשותיהם עוסקות במסחר ובמלאכה ומפרנסות את

²³ ד' אליאך, הגאון ב, עמ' 472 הע' 26.

²⁴ רבי חיים כ"ץ מפאקראי באגרתו משנת תק"ע (א' יערי, אגרות א"י, עמ' 339).

²⁵ א' יערי, אגרות א"י, עמ' 330.

²⁶ א' יערי, אגרות א"י, עמ' 331.

²⁷ א' יערי, אגרות א"י, עמ' 339.

ר' דברי ר' אריה נאמן הכולל באגרת משנת תרל"ה, המספר "והצדיקים האלה נטעו ישוב הק' ביסוד מוסד על התורה ועל העבודה יומם ולילה" (מורגנשטרן, גאולה בדרך הטבע, עמ' 53).

משפחותיהן. מודל זה היה נפוץ בוויילנה בפרט ובליטא בכלל, משם באו החלק העיקרי של בני הקהילה ומנהיגיה, מודל בו דגל ועודד רבם הגר"א²⁸.

בני הגר"א מתארים את השפעתו של אביהם כמי שעמד בראש, יזם ועודד את יצירתה של תופעה של משפחות האמונות על מודל זה בוויילנה ובליטא בכלל: "בעצתו ותוכחתו נעשו קהל גדול מרביצי תורה, מדקדים במצוות, שונאי הרבנות מכבדי האלקים. בעשרם לא גבה לבם [...] עשו תורתם קבע ועסקיהם ארעי, ומלאכתם נעשה על-ידי אנשי ביתם. התורה והעבודה הם לבדם עסקיהם. ואח"כ קבלו עליהם כמעט כל אנשי מדינתו"²⁹. זאת בהתאם לאידאל שהעמיד הגר"א בדבריו שכתבו משמו תלמידיו: "אם לא היו נבראים בגוף אחד, היה מוכרח הבעל בעצמו לחזור אחר פרנסתו ויבטל מן התורה [...] לכן בראם הקב"ה בגוף אחד, כדי שתטריח בשבילו ויהיה לו פנאי לעסוק בתורה"³⁰.

לאחר עלייתם, נתקלו בני הקהילה בבעיית פרנסה חמורה, כשכל הנראה רק לאחר העלייה הבינו לאשורה את המציאות התרבותית המקומית בא"י, בה מציאות שונים תשבנה בחנויות ותנהלנה מסחר ומלאכה בפומבי לא היה מקובל כלל, בניגוד מוחלט לתרבות האירופאית, מציאות שהפכה את המודל הגר"אי לבלתי אפשרי לרוב רובם של בני הקהילה.

מציאות זו של קשיי פרנסה וכן יוקר המחיה המקומי, הביאו את ראשי הקהילה לפעול להקמת תשתית גיוס תרומות קבועות מהקהילות בליטא, רוסיה הלבנה ופולין. תרומות שנועדו לתת מענה לשתי הבעיות הכלכליות, בראש ובראשונה תמיכה כלכלית ב"פרושים" יושבי בית-המדרש, ותמיכה חלקית אף באלו העוסקים גם במלאכה ומסחר וקובעים עתים לתורה.

כפי שכתב רבי ישראל משקלוב בזכרונותיו: "פרי נדבות בני חו"ל נוסד על ב' סעיפים, להחזיק מעמד ישוב הארץ ומעמד התורה. ולכן היתה דרכי חלוקת הנדבה הזאת לפי מספר נפשותם לגולגלותם לפי ערך הברכה הבאה מדי שנה. אולם כל זאת לאיש הלומד תורת ה' והוגה בה יומם ולילה ואינו מתפרנס משום מלאכה אחרת, כי תורתו אומנותו. אך האיש אשר מלאכתו בידו אפילו תלמיד חכם, או שהוא איש פשוט, לא יותן להם רק חצי החלוקה, משום שאף המה מקיימים ישוב הארץ"³¹.

מהמשך דברי רבי ישראל ניתן לקבל תמונה כללית על מה הגדיר את ה"פרושים" – לומדי בית-המדרש, כשהוא ממשיך וכותב:

"א) שכל אחד ואחד מלומדי תורה מחויב לבא לבית המדרש וללמוד שם כל היום. ב) כל ליל-שישי המה מחויבים להקבץ יחד ולחלק את הלילה לשתי משמרות, המשמרת הראשונה תלמוד עד אחר חצי

²⁸ ד' אליאך, הגאון ג, עמ' 1048-1051. על ביטוייו של מודל זה, ר' ע' אטקס, ליטא בירושלים, עמ' 81-84.

²⁹ הקדמת בני הגר"א לביאור הגר"א על שולחן-ערוך אורח-חיים.

³⁰ אמרי נועם מהגר"א, ברכות סא, א.

³¹ פרומקין, תולדות חכמי ירושלים ג, עמ' 149.

הלילה והשניה עד אור הבקר. ג) בבית המדרש בשעת התפלה אסור לדבר, ולעת הצורך יצא לחוץ וידבר, וכל העובר על זה יוקנס³².

יש לציין, שלמרות הקשיים בהם נתקלו ביישום מודל "קלויז הגר"א" הווילנאי של "תורתו אומנותו", הצליח מודל זה במידה רבה, עד ש-30 שנה מאוחר יותר, אלו שהוגדרו "תורתם אומנותם" ויושבים ולומדים גפ"ת מנו עדיין קרוב לחצי מחברי "כולל הפרושים"³³.

*

נמצא איפוא, שהכינוי "פרושים" אף שבידל בפועל בין שתי הקהילות ה"חסידים" וה"פרושים" ה'מתנגדים', לא מכך בא לעולם כינוי זה ולא מעצם עלייתם לא"י על קשיי המחיה שבה, אלא מהיותם רובם יושבי בית-המדרש – "מדרש פרושים". לא פרישות של סגפנות, אלא פרישות מעיסוקים אחרים לעיסוק בלעדי בלימוד התורה בבית-המדרש – 'תורתם אומנותם', בדומה לחברי בית-המדרש לפרושים שייסד רבם הגר"א בוויילנה – הנודע בכינוי "קלויז הגר"א".

"מדרש פרושים" היה שמו של בית-המדרש שהקימו תלמידי הגר"א עם ההחלטה על הקמת קהילה עצמאית חדשה בא"י נפרדת מזו החסידית, שם זה הפך לשמה של הקהילה "ק"ק מדרש פרושים ה"ו". בני הקהילה כונו "פרושים", כינוי המבטא את האידאל של הקהילה – 'תורתו אומנותו' – ברוחו של רבם הגר"א, בין אם היו מהרוב – תופשי בית-המדרש או בין אם מלאכתם בידם ורק קבעו עתים לתורה. קיומם של "פרושים" כיחידים או כמיעוט חריג וייחודי היה דבר נפוץ בקהילות באירופה, אך כאן הפך אידיאל הפרישות לשם לימוד התורה לדגל של הקהילה ה'מתנגדית' בא"י, דגל שהונף עם ההחלטה על הקמת קהילת בית-המדרש החדשה – "מדרש פרושים".

אין רשות להעתיק אף חלק מהמאמר ללא קבלת רשות מהמחבר.

³² שם, עמ' 150, שם הוא ממשיך לפרט גם את התקנות הנוגעות לאלו שאין תורתם אומנותם.

³³ ע"פ מפקד מונטיפיורי (מיפקד יהודי ארץ-ישראל (תקצ"ט – 1839), מרכז דינור, י-ם תשמ"ז, עמ' 161-168).